

A MŰEMLÉKEK JÖVŐJE

Míg a műemlékek múltjáról bizonyosságul lehet hívni a művészettörténet adatait és elemzéseit, a jövő műemlékeiről csak feltételezéseink lehetnek. Véleményünk attól függ, milyen adottságokkal tekintünk a jövő felé. Minél inkább elfogadjuk a valóság tényeit, annál közelebb kerülünk igazságaihoz.

A műemlékvédelem múltja alig százéves. A romantika teszi tudatossá a középkor alkotásainak megbecsülését. Angliában Walter Scott romantikus környezetbe helyezett regényeit (1814—1825) John Ruskin építésetelméleti tanulmányai követték (1849—1853). Franciaországban Victor Hugo (1831 — *Notre-Dame de Paris*) nyitja meg a múlt hangulatainak értékelését, majd Viollet-Le-Duc megírja a francia középkori építészet történetét (1854—1869). Az ókor műveinek csodálatát J. Winckelmann (1755—1762) a romantika, a közelebbi múlt alkotásaira is átvitte. A műemlékek iránti érdeklődésnek a társadalmi viszonyok alakulásától függő történelmi jellege van.

A múlt század közepéig senki sem gondolt arra, hogy romladozó épületek eredeti formája után kutasson, vagy megkísérelje a régi stílusok másolását. A társadalmak viszonya a saját és az egyetemes történelemhez változó, mint ahogy az egyén is különféle módon viszonyul a múlthoz. A XIX. század romantikája szervesen kapcsolódott a nemzetek kialakulásához és a tudományos kutatás fejlődéséhez. A század derekán Jósika beleélte magát regényeinek régi környezetébe; korában a politikusok a múltban kerestek érveket jelenük vitáihoz.

A román műemlékvédelem kezdeményező lépéseire is ebben a korban került sor a sajátos művészeti értékek felismerése alapján, még az 1848-as forradalmi mozgalmak előtt.

Az emberi települések élő szervezetek — saját egyéniséggel és értékkel, ami együtt alakul, fejlődik a benne élő emberekkel s az épülő és pusztuló alkotásokkal. Ennek a sajátos lelkületnek a konkrét magyarázata nehéz, de lényeges, mert a városok jellegét úgy, mint mindig, a jövőben is nem az egyes épületek, hanem a társadalom élete és ennek anyagi, vizuális környezete fogja megszabni. A múlt legnagyobb építészeti alkotásai, a környezet-együttesek — ahol a tér és a tárgyak, a színek és a hangok, az emberek és gondolataik sajátos egységekbe forrtak — sajnos, örökre eltűntek. A történelmi irodalom próbál néha visszatérni a múlt világába, életet vive a romok és fennmaradt ábrázolások közé. Az alkotó építészet nem válhat archeológiai múzeummá. Ebből a megállapításból indultak ki a korszerű építészet megalapítói.

A romantikus irányzat hangulata a festők és rajzolók érdeklődését is felkeltette a még megmaradt épület-együttesek iránt. Például Szathmári Papp Károly vázlatain ma is láthatjuk a régi bukaresti utcák színes forgatagát. Jelenünkben tudatosan vagy öntudatlanul a társadalmak és egyének rohamos fejlődésben vannak. Az állandónak vélt igazságok mind gyorsabb ütemben kapnak tudományos, újító cáfolatokat. Míg Verne és Jókai elképzelései évtizedek múlva valósultak meg, ma gyakran olyan valóságokkal találkozunk, melyek meghaladják a tudományos kalandregények elképzeléseit. A tudományos-materialista gondolkodás a tények és folyamatok törvényszerűségeit helyezi a történelemre alapozott spekulatív elképze-

lések helyére. A múlt után csak addig könnyű a jövőről beszélni, míg nem vagyunk tudatában a ténynek, hogy a társadalmi-technikai fejlődés növekvő irama az egész emberiség életmódjának és gondolkodásának átalakulását vetíti előre. Gyermekünk életkörülményei összehasonlíthatatlanok a mieinkkel, minékünk is nehéz elképzelnünk, hogy szüleink számára az autó ugyanolyan újszerű volt, mint nekünk az írutazás. Tény, hogy az anyagi világ gyors átalakulása mellett a sajátos emberi értékek és tulajdonságok megtartása, fejlesztése és tökéletesítése különleges fontosságot kap. A kommunista világszemléletben a dolgozó ember életkörülményeinek kiteljesedése központi célként jelenik meg, melynek eszköze a társadalmi-technikai fejlődés. Gyakran vetik fel a kérdést: milyenek lesznek a jövő városai, hogyan fogunk élni? Kiállításokat rendeznek, könyveket és cikkeket írnak toronyvárosokról, gigantikus térszerkezetekről, függő vagy úszó városokról, de nagyon kevés szó esik arról, vajon milyen lesz a jövő embere. Vitathatatlan, hogy a termékbőség és a technikai tökéletesedés rohamosan növeli majd a kényelmet, de kérdéses, vajon hasonló arányban nő-e majd az emberi megelégedés, boldogság és életöröm is. Mindinkább világossá válik, hogy a lelkiismeretek megújulása, építése, továbbfejlődése az emberi társadalom fejlődésének alapfeltétele kell hogy legyen. A jövő városai és életkörülményei olyanok lesznek, amilyeneknek majd a jövő emberei igényelni fogják.

A jövőbeli fejlődésnek ezek szerint két tényezőjét tarthatjuk szem előtt: a gyors ütemű technikai fejlődést és az ember sajátos tulajdonságainak társadalmi és egyéni kibontakozását. Ebben a jövőben kísérjük megtalálni a műemlékek helyét. A jövőről vázolt gondolatok után szükségesnek tűnik, hogy a műemlék fogalmáról alkossunk véleményt. Vannak, akik műemléknek tekintenek minden régi épületet. Ez a szemlélet ellentmond a fejlődés tanulságának, mert a társadalom igényeinek megfelelően az anyagi környezetnek is meg kell újulnia. A történelem folyamán az építkezés osztályjellege állandóan érvényesül, mert az anyagi feltételek összpontosított alkalmazását a társadalmi viszonyok határozták meg. Az évezredekkel dacoló piramisoknak, sziklasíroknak és zigguratoknak már az eredeti rendeltetése is az időállóság volt. A várak, városfalak és paloták elsősorban az ellenség támadásainak kellett hogy ellenálljanak, és szilárdságuk biztosította fennmaradásukat. A templomok nemes anyagai koruk kultikus és művészi igényeinek feleltek meg, és messze túléltek eredeti rendeltetésüket. A rómaiak a katonai sikereiket diadalkapukkal és győzelmi oszlopokkal örököltették meg, de koruk életének tanúbizonyságai maradtak a színházak, arénák, bazilikák, hidak és vízvezetékek is. A római épületek rabszolgák hordta kötőmegei műemlékké váltak, míg a világbirodalmukat megbontó harcok népek épületeiből alig maradt valami ránk. A keresztény és mohamedán világ kőből emelt templomépületei nagy számban érték meg jelenünket, a faszervezetek viszont gyakran a tűz martalékává váltak. Ezekben* a korokban nem létezett a régi épületek tisztelete, számos esetben többszörösen is átépítettek egy-egy épületet a változó funkcionális és esztétikai igényeknek megfelelően. A katedrális-építők nem nekünk szánták műveiket, hanem a jelenük igényét elégítették ki időtállóan. A paloták esetében is a jelen volt a döntő; XIV. Lajos saját magának építtette Versailles-t, nem utódainak.

A műemlékek korszerű értékelésének elvi alapjait körültekintően fogalmazták meg 1932-ben a modern építészet nemzetközi mozgalmának képviselői. Érdekesnek és hasznosnak tartom áttekinteni az Athéni Chartában megfogalmazott alap gondolatokat négy évtized távlatából.

* A román kori boltozatrendszerek abból a szükségből születtek meg, hogy pótolni kellett a Rajna menti templomok leégett faszervezeteit.

„Az építészeti értékeket meg kell védeni és őrizni, akár különálló épületek, épülethozzátartások vagy városrészek.”

A műemlékek a múlt értékes tanúi, melyek, miután elvesztjük időszzerű funkcionálisukat, érzelmi és történelmi megbecsülést érdemelnek. Gyakran csak a későbbi korok ismerik fel az alkotások művészeti értékeit, melyekben az elmúlt társadalmak fejlettebb esztétikai igényei valósulnak meg. A műemlékek a társadalmak hagyománykincséhez tartoznak, ezért azok, akik felelősek megőrzésükért, társadalmi felelősséggel tartoznak a jövő iránt. Csak azok a műemlékek érdemelnek megbecsülést, melyek egy régi korszakot fejeznek ki, széles körű érdeklődést váltanak ki, és nem mondanak ellent az időszzerű korlátozásoknak.

A műemlékeknek is, mint minden emberi alkotásnak, véges életük van. A megőrzendő alkotások válogatása különös gondot igényel, hiszen lebontásuk pótolhatatlan veszteségeket okozhat, vagy indokolatlan megőrzésük értelmetlenül gátolhatja a fejlődés folyamatát. A városfejlesztésben a legigényesebb műemlékvédelmi kérdés az épülethozzátartások, az utca- és térhangulatok védelme. Lehetséges egész utcák és terek megőrzése, kirakatokkal, üzletekkel, járdákkal és lámpákkal — mint szigetek egy új világban, vagy csak bizonyos jellegzetes épülethozzátartások óvása. Városaink épületeinek nagy többsége nem képvisel különleges építészeti vagy történelmi értéket, úgyhogy régi épületek lebontása és az újak építése természetes láncolattá alakul ki. A műemlékvédelem kérdése akkor merül fel, ha helyüket új épület vagy városfejlesztési igény követeli. Abban az esetben, ha egy kor épületfajtájából számos példány található, csak a kiváló, tipikus megvalósulások tarthatnak igényt a megőrzésre. Ha egy épületben csonkrészek képviselnek különös értéket, ebben az esetben nincs értelme az egész régi épületet megőrizni, csak a részleteket. Előfordult, hogy egész épületek áthelyezése vagy elgördítése vált indokoltá.

„A műemlékvédelem nem gátolhatja a korszerű igények megvalósítását, és nem indokolhatja a lakások kényelemhiányát vagy egészségtelen voltát.”

Egy műemlék megtarthatja a korának megfelelő berendezést, ha rendelkezése múzeum jellegű. A legcélszerűbb műemlékvédelem az, ha a régi épület új funkciókkal él tovább, például a régi falak közt modern közszükségleti igényeket kielégítő lakás létesül. Hamisan álcázzák néha a nyomort álromantikával.

„Nem indokolt a régi városmagokat közlekedési igények miatt feláldozni.”

A járművek növekvő száma elkerülhetetlen torlódást okoz a régi utcákon és tereken. Tévesnek bizonyult a megoldást bontásokban és úthálózat-szélesítésben keresni, mert — főleg Amerikában — előfordult, hogy mire megvalósult a korszerű közlekedés, úgy átalakult a városmag, hogy nem az lett, aminek szánták. Tanácsos bontások árán is kerülő utakat létesíteni, és lehetőleg a régi utcákat csak gyalogjárók részére fenntartott sétányokká alakítani.

„A megőrzött műemlékeket be kell illeszteni az új városképbe.”

A műemlékvédelem nem szorítkozhat az elszigetelt épületekre, hanem egy rendezett környezet kialakítása szükséges az adott körülményeknek megfelelően. Általában indokolt az igénytelen hozzáépítések lebontása és környező szabad területek kialakítása. Előfordulhat más esetekben, hogy a környező épületek hozzátartoznak a történelmi hangulat kialakításához. Kényes és igényes feladat új épületek építése a műemlékek szomszédságában. A háború utáni újjáépítések számos kiváló példát hoztak létre, hol a régi és ultramodern építészeti szerencsés összhangra talált az új együttesekben. Jogos igény volna, hogy minden új épület, amely egy régi helyére kerül, magasabb fokú építészeti felfogást képviseljen.

„A múlt stílusainak mai használata a hagyományos városrészekben téves esztétikai megfontolások alapján korszerűtlen utánzatokat eredményezhet.“

A hagyomány tisztelete nem jelentheti a régi műalkotások szolgai másolását; úgy alkossunk, ahogy elődeink tennék, ha helyünkben dolgoznának (Auguste Perret). A történelem során a koruk valóságából kibontakozó alkotások nem fordultak a múlt felé elméleti megfontolások alapján. A társadalmak dialektikus fejlődésében az emberiség nem ismételt meg előbb már végigjárt utakat. A múlt műemlékei bizonyítják, hogy minden kornak és társadalomnak megvoltak a sajátos feltételei, és a fejlődés csirái csak ezekből tudtak virágzó valósággá válni.

A hagyomány tisztelete nem formautáncban nyilvánul meg, hanem a szellemi tartalom alkotó fejlesztésében. Az új anyagok és szerkezetek kezdetben átveszik az előző anyagok formanyelvét, mígnem a társadalom funkcionális és esztétikai igényeinek megfelelően kialakítják sajátos formaképzésüket.

Mikor azt javasoljuk, hogy éljük saját korunk formavilágát, meg kell jegyeznünk: egy történelmi környezetben épülő új épület iránt jogos az az igény, hogy újszerűsége legalább olyan esztétikai és építészeti értékeket képviseljen, mint a régi épületek, amelyeknek szomszédságában helyet igényel. Ezekben az esetekben helyesebbnek bizonyult egy kiegyensúlyozott, komoly, esetleg semleges építészeti felfogás a feltűnést keltő, kísérleti jellegű, egyénieskedő megnyilvánulásokkal szemben. Hogyan alkothat valaki mai értékeket, ha munkájával bizonyítja, hogy képtelen megérteni a múlt értékes emlékeit? Úgy vélem, nincs értelme, hogy épületeink korszerű követelményeivel szemben előtérbe helyezzük azt az igényt, hogy műemlékeket emeljünk a jövő számára, de érdekes feltételezni, vajon mi fog fennmaradni az utókornak és mi tarthat igényt megbecsülésre mint jelenünk kifejezője. Korunk kiváló műemlékei elsősorban a nagyszabású mérnöki alkotások lesznek. A dunai, békási és a többi vízerőművek, az új nagy hidak a Duna felett, az autópálya-hálózat, a sok száz ipari létesítmény és az új városnegyedek jellemzően fogják képviselni korunkat. Az építészet jellegét mindig a legfontosabb épületek adták meg. A görög építészetet városai és templomai jellemzik, a római társadalomban a középületek fejlődtek ki, a középkor kiváló műemlékei pedig a katedrálisok. Joggal méltányolta Auguste Perret a jelenkor mérnöki alkotásait: „melyek lehetnének korunk katedrálisai, ha nem gyárépületeink?“

Számos kérdést vetnek fel a korszerű építészeti és szobrászati művekről alkotott vélemények is. A társadalmi öntudatot kifejező téralkotások, mint a múltban, úgy a jövőben is, fontos eszközei maradnak a közérdekű gondolatok megfogalmazásának és meggyőző közlésének. Ezen a területen világviszonylatban kevés a kiemelkedő alkotás, de ez nem jelent időszertütlenséget, inkább az új feladatok igényességét és nehézségét. A kőhasábról szónokló bronz képmások kora lejárt, és értelmetlenné válik, hogy egy gondolat tartalmat stilizált ruhadarabokkal és színházi pózokkal fejezzünk ki. Annak sincsen értelme, hogy mellszobornak nevezett félembekkel emlékezzünk meg kiváló egyéniségeinkről. Időszerű igénnyé válik, hogy megalkossuk jelenünk szimbólumait, merészen alkalmazva a technika nyújtotta új lehetőségeket, melyek keretén belül a reális emberábrázolás továbbra is meg fogja tartani elsőrendű fontosságát. Realitásunk több, mint az anyagban rögzített vizuális kép. Ezekről a kérdésekről szükséges lesz majd többet és behatóbban tárgyalni.